

O'ZBEKISTONDA SOLIQ MA'MURCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH HISOBIGA RAQOBAT MUHITINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi (PhD)*

Donaboyev Jahongir Husan o'g'li

<https://orcid.org/0009-0009-6192-0787>

jaxongir.donabaev@soliq.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada soliq ma'murchiligini takomillashtirish orqali mamlakatda raqobat muhitini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Soliq ma'murchiligi tizimidagi mavjud muammolar, ularning xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatiga ta'siri va raqobatbardoshlik darajasiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Xalqaro tajribada soliq ma'murchiligi samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan usullar hamda ularning raqobat muhitiga ijobiy ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida soliq ma'murchiligini soddalashtirish, raqamlashtirish va shaffoflikni kuchaytirish orqali tadbirkorlik subyektlari o'rtasida teng sharoit yaratish imkoniyatlari asoslab beriladi. Olingan natijalar asosida raqobat muhitini yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: soliq ma'murchiligi, raqobat muhiti, soliq tizimi, raqamlashtirish, shaffoflik, tadbirkorlik, xalqaro tajriba.

Kirish: Bozor iqtisodiyoti sharoitida sog'lom raqobat muhiti mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqobat muhiti qanchalik samarali shakllantirilsa, tadbirkorlik subyektlari faoliyati shunchalik barqaror rivojlanadi va ishlab chiqarilayotgan mahsulot hamda xizmatlar sifati oshadi. Shu nuqtai nazardan, soliq tizimi va soliq ma'murchiligining samaradorligi raqobat muhitini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Raqobat muhitini yaxshilash mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga muhim omillardan biri hisoblanadi. Soliq ma'murchiligi esa biznes subyektlari uchun teng sharoitlar yaratish, investitsiya muhitini yaxshilash va ishbilarmonlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida ahamiyatlidir. O'zbekistonda soliq tizimida olib borilayotgan islohotlar raqobat muhitini yaxshilashga qanchalik ta'sir qilayotganini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 30-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga o'zgartirish kiritish to'g'risida"gi O'RQ-599-son Qonunining 6-moddasiga asosan O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalar bo'yicha 2020-yil 1-iyulga qadar ma'qullangan, to'liq yoki qisman xalqaro moliya institutlarining va xorijiy hukumat moliyaviy tashkilotlarning mablag'lari (qarzlari,

kreditlari) hisobidan O'zbekiston Respublikasida amalga oshiriladigan loyihalar doirasida yuridik shaxslar tomonidan sotib olingan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilishga doir aylanmaga, shuningdek ularni olib kirishga qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i solinmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 483-moddasi qirq beshinchi qismiga asosan, budget tashkilotlari tomonidan xalqaro moliya institutlaridan va xorijiy hukumat moliya tashkilotlaridan (keyingi o'rinlarda XMI/XHMT) jalb qilingan hamda jalb qilinadigan davlat tashqi qarzi hisobidan to'liq yoki qisman amalga oshiriladigan loyihalar doirasida, shuningdek davlat korxonalari hamda ustav fondida (ustav kapitalida) davlat ulushi 50 foiz miqdorida va undan ortiq bo'lgan yuridik shaxslar tomonidan infratuzilma loyihalari uchun XMI/XHMTdan jalb qilingan hamda jalb qilinadigan davlat tashqi qarzi (bundan O'zbekiston Respublikasining tijorat banklari orqali qayta moliyalashtiriladigan yoki qayta kreditlanadigan XMI/XHMTning mablag'lari mustasno) hisobidan to'liq yoki qisman amalga oshiriladigan loyihalar doirasida sotib olinadigan tovarlarni (xizmatlarni) realizatsiya qilish bo'yicha aylanma, shuningdek ularni olib kirish 2028-yil 1-yanvarga qadar qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilingan.

Mazkur vaqtinchalik QQS imtiyozi XMI/XHMTning 2020-yil 1-iyuldan keyingi ma'qullangan qarz shartnomalariga nisbatan va ular bo'yicha 2023-yil 16-noyabrdan e'tiboran yuzaga kelgan munosabatlarga nisbatan tatbiq etiladi.

Shu munosabat bilan, xorijiy pudratchilar joriy yilning yanvar oyidan boshlab loyiha doirasida amalga oshirilgan ishlarni qo'shilgan qiymat solig'i imtiyozlaridan foydalangan holda realizatsiya qilib, ishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tovar(xizmat)lar xarid qilinayotganda kontragentlariga QQS to'lab berish bilan bog'liq muammolar yuzaga kelmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 5-martdagi 124-son qaroriga asosan Osiyo taraqqiyot banki ishtirokida "A-380 "G'uzor-Buxoro-Nukus-Beyneu" avtomobil yo'lining 964-1204 km (240 km) qismini rekonstruksiya qilish" loyihasi amalga oshirilmoqda.

Ma'lumot uchun: Obyekt Qoraqalpog'iston Respublikasining olis Qo'ng'iro't tumanida joylashgan. Loyihaning umumiy qiymati 383,4 mln.dollarini, shundan OTB krediti 274,2 mln.dollar va 109,2 mln.dollar O'zbekiston Respublikasi ulushi, ya'ni 81,4 mln. AQSH dollari soliq va boshqa majburiy to'lovlari bo'yicha imtiyozlar hisobiga qoplanishi belgilangan.

Mazkur loyiha doirasida "Nort Vest Konstraksh MCHJ" DM bilan 2021-yil 5-aprelda 107,6 mln. AQSH dollarlik, "China Road and Bridge Corporation" korxonasi bilan 103,8 mln. AQSH dollarlik shartnoma imzolangan.

Loyiha doirasida xarid qilingan tovar(xizmat)lar uchun 2023-yil 16-noyabrdan 2024-yil 1-sentabrga qadar "Nort Vest Konstraksh MCHJ" DM tomonidan 16,2

mlrd.so'm, "China Road and Bridge Corporation" kompaniyasi tomonidan 10,7 mlrd.so'm QQS summasi to'langan.

Misol uchun: yirik tovar va xizmatlar yetkazib beruvchi korxonalar "O'zbekiston temir yo'llari" AJga 8,1 mlrd.so'm, "Aziya trans oil" MCHJga 2,2 mlrd.so'm, "Qizilqumsement" AJga 1,4 mlrd.so'm, jami 11,7 mlrd.so'm QQS summasi to'lab berilgan.

Muammo Soliq kodeksining 267-moddasiga muvofiq, realizatsiya qilish bo'yicha aylanmalar soliqlardan ozod etilgan taqdirda, bunday tovarlar (xizmatlar)ni ishlab chiqarish va (yoki) realizatsiya qilish jarayonida to'lovchi tomonidan to'langan QQS summasi hisobga olinmaydi.

Loyiha QQSdan ozod qilingani va mahalliy tovar hamda xizmatlarni xarid qilishda ushbu soliqni hisobga olish imkonini yo'qligi sababli, asosan QQSdan ozod qilingan import mahsulotlardan foydalanish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqroq hisoblanadi.

Shu bilan birga, loyiha ishtirokchilari berilgan imtiyozlardan qanday foydalanayotgani, kelayotgan tovar va xizmatlarning aynan loyihaga tegishli qismini aniqlash va ular bo'yicha QQS to'g'ri hisoblanganligini nazorat qilish imkoniyati mavjud emas.

Ya'ni, ushbu korxonalarga imtiyoz berilishi natijasida loyiha doirasida ishtirok etuvchi korxonalar soni ko'pligi hisobiga ularning foydalanayotgan imtiyozlari miqdorini qarorda nazarda tutilgan miqdordan oshib ketganligini nazorat qilish imkoniyati mavjud emas.

Bu o'z navbatida mazkur soliq imtiyozidan noto'g'ri (ortiqcha) foydalanish holatlariga olib kelmoqda. Bunda, qarorda belgilangan miqdordagi QQS summasini belgilangan tartibda nazorat qilish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Muammoni yechimi Xalqaro moliya institutlari tomonidan moliyalashtiriladigan loyihalarni amalga oshirishda teng raqobat muhitini yaratish, loyiha qiymati sun'iy oshishi hamda QQS zanjiri uzilishini oldini olish maqsadida imtiyozni bekor qilish va QQSni qoplab berish tizimiga o'tish.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalqaro moliya institutlari va xorijiy hukumat moliya tashkilotlari bilan amalga oshirilayotgan loyihalar doirasida tadbirkorlik subyektlari o'rtasida teng raqobat muhitini ta'minlash to'g'risida" Farmoni loyihasi ishlab chiqish.

Mazkur loyihada 2025-yil 1-sentyabrdan ushbu imtiyoz bekor qilinib, to'langan QQS summasini qoplab berish tartibiga qaytishlik belgilash.

XMI/XHMT mablag'lari hisobidan amalga oshirilayotgan loyihalar doirasida bajarilayotgan ishlar uchun zarur bo'lgan tovar(xizmat)lar xarid qilinayotganda to'langan qo'shilgan qiymat solig'i summasini budjetdan qoplab berish tartibiga qaytish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq ma'murchiligini takomillashtirish raqobat muhitini rivojlantirishning asosiy omillaridan biridir. Soliq tizimining soddaligi, shaffofligi va samaradorligi tadbirkorlik subyektlari uchun teng imkoniyatlar yaratadi hamda sog'lom raqobatni kuchaytiradi. O'zbekiston tajribasi shuni anglatadiki, oxirgi yillarda soliq stavkalarining pasaytirilishi, soliq turlarining qisqartirilishi va elektron xizmatlarning kengaytirilishi tadbirkorlik uchun qulay sharoitlar yaratmoqda. Shu bilan birga, ayrim byurokratik to'siqlar, soliq organlari faoliyatida ma'lumotlar integratsiyasining yetarli emasligi va tadbirkorlarning soliq tizimiga bo'lgan ishonchi masalalari hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda.

Takliflar: Soliq ma'murchiligini soddalashtirish – bunda soliq to'lovchilar uchun ortiqcha hisobotlar sonini qisqartirish va jarayonlarni birlashtirish zarur.

Raqamlashtirishni kengaytirish – bunda elektron soliq tizimlarini barcha hududlarda joriy qilish, real vaqt rejimida nazorat va tahlilni yo'lga qo'yish.

Shaffoflikni oshirish – bunda soliq organlari faoliyatida ochiqlik tamoyillarini kuchaytirish, soliq to'lovchilarga tegishli ma'lumotlarni erkin olish imkonini berish.

Tadbirkorlar bilan hamkorlikni mustahkamlash – bunda soliq organlari va biznes vakillari o'rtasida muntazam muloqot va maslahatlashuv mexanizmlarini rivojlantirish.

Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash – bunda ular uchun soliq ma'murchiligini yanada yengillashtirish, imtiyozlar va standartlashtirilgan onlayn platformalar yaratish.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

Курносова Е.А. Обеспечение конкурентоспособности предприятий сферы услуг: формирование инновационного поведения // Российский экономический интернет журнал. 2009. № 1. С. 598–607.

Ленгинович С.Г. Конкурентная среда: методы исследования // Экономическая наука и практика: материалы III междунар. науч. конф. (г. Чита, апрел 2014 г.). Чита: Издательство Молодой ученый, 2014. С. 88-91.

M.Porter “Mamlakatning raqobat jihatdan ustunliklari “milliy rombi”ning yana 3 ta elementi keltirilgan konsepsiyasi”.